

ГІСТОРЫЯ Ў АСОБАХ

Раман Скірмунт: шлях ад дэпутата Расійскай Думы да прэм'ер-міністра БНР



Канферэнц-зала гатэля «Манастырскі» ледзь змагла змясціць усіх зацікаўленых гісторыяй жыцця гэтага чалавека. Пасляховага гаспадарніка, забітага сялянамі ў роднай вёсцы амаль 80 гадоў таму, якога да гэтай пары аплакваюць старажылы той самай вёскі. Працадаўцу Максіма Багдановіча, які адправіў паэта на лясчэнне ў Крым. Палітыка, які напісаў праграму ўрада Беларускай Народнай Рэспублікі. Свежавыдадзены 700-старонкавы жыццёпіс Рамана Скірмунта прадставіў публіцы аўтар – доктар гістарычных навук Аляксей СМАЛЯНЧУК. Як і трэба было чакаць, кніг хапіла далёка не ўсім. Назаўтра мы сустрэліся з гісторыкам, каб вызначыць галоўнае ў біяграфіі яго героя.

– Аляксей, вы называеце Рамана Скірмунта «грамадзянінам Краю», палітыкам трох дзяржаў, гаспадарнікам, які стварыў «беларускі Ліверпуль у сваім маёнтку на Ясельдзе»... А кім ён сам сабе лічыў?

– Раман Скірмунт сапраўды быў палітыкам трох краін. Да 1917 года ён быў дэпутатам Дзяржаўнай Думы Расійскай імперыі і членам Дзяржаўнага Савета, у 1918-м фарміраваў урад БНР, а ў 1930-м быў абраны ў Сенат Польшчы. На пачатку XX стагоддзя ён называў сябе «беларусам польскай культуры». Гэта супольнасць заўсёды лічыла сваёй радзімай не Польшчу, а Беларуска-Літоўскі край. І Скірмунт быў адным з найбольш прыкметных «краёўцаў».

– Буйны землеўласнік, дзяржаўны дзеяч вялізнай імперыі, як ён прыйшоў у беларускі рух?

– Калі пасля 1905 года стала магчымай палітычная дзейнасць, Скірмунт кантактаваў з асяродкам «Нашай Нівы», з мінскім памешчыкам Эдвардам Вайніловічам, які быў для многіх узорам «літоўскага шляхціца» (пазней яны пасябравалі). Тады ярка пецярбургская суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца» задумала выдаць папулярную кніжку па гісторыі Беларусі на роднай мове. З гэтай ідэяй звярнуліся да Канстанціна Скірмунта (Раманавай стрыечнай сястры, аўтаркі трох кніжак пра гістарычную Літву). Яна адмовілася, і тады прапанова была перанакіравана Раману Скірмунту. Дарэчы, ён быў у сяброўскіх адносінах і з вядомай мецэнаткай Магдаленай Радзівіл. Ёсць інфармацыя, што ярка у яе маёнтку ў Кухнічах Скірмунт сустракаўся з нашаніўцамі.

– Вы пішаце, што і Максім Багдановіч у гэтым сэнсе паспрыяў Скірмунту.

– Так, гэта адбылося ў 1916 годзе, калі паэт працаваў у Мінскім губернскай харчовым камітэце сакратаром, а камітэтам кіраваў ярка Скірмунт. З кастрычніка 1916 года па люты 1917-га яны муслілі штодзённа кантактаваць. Пра тое спрыянне пазней згадваў Аркадзь Смоліч у сваім паказанні 1930 года, калі быў арыштаваны па справе «Саюза вызвалення Беларусі». Смоліч пісаў, што Багдановіч вёў перамовы з памешчыкамі, з арыстакратамі і перацягваў іх на беларускі бок. І калі хворы на сухоты Багдановіч звярнуўся да кіраўніка камітэта аб дапамозе, то атрымаў двухмесячны адпачынак з захаваннем заробку і яшчэ 200 рублёў на лясчэнне. І змог выехаць у Крым, адкуль ужо не вярнуўся.

– Радзіма Скірмунта – Парэчча на Піншчыне, дзе ў яго былі прамысловыя прадпрыемствы. Што там выраблялася?

– Асноўным прадпрыемствам была суконная фабрыка, заснаваная яшчэ ў 1830 годзе дзедам Рамана, Аляксандрам Скірмунтам. У часы Рамана тая фабрыка працягвала прыбытковы працаваць, на ёй былі задзейнічаны каля 250 рабочых. Яе прадукцыя прадавалася па ўсёй Расійскай імперыі, у Польшчы. Ёсць звесткі, што перад Першай сусветнай вайной Скірмунт падпісаў дамову з расійскім Міністэрствам абароны і пастаўляў тканіну для афіцэрскіх шыняляў. Сукно Парэцкай фабрыкі атрымала шэсць медалёў на розных сусветных выставах, у тым ліку ў Парыжы, Лондане, Вене і Маскве. Дарэчы, у музеі Палесся ў Пінску можна пабачыць узоры парэцкага сукна. Там яно, праўда, прадстаўлена як народнае ткацтва... У Парэччы дзейнічалі таксама цукраварны і вэйнічны завод. Вельмі цанілася парэцкая гарэлка – скірмантаўка.

– Рэцэпт захаваны?

– На жаль, не. А яшчэ Скірмунт



Р. Скірмунт (4-ы справа) на сустрэчы з прэзідэнтам Польшчы І. Масціцкім. 1930-я гады.

выраблялі ўласнае віно, бо мелі вінаграднікі ў Італіі.

– Пару гадоў таму я быў у Парэччы. Найбольш уразіў парк з дрэвамі самых экзатычных парод. Ходзіш, як па Батанічным садзе.

– Так, у тым парку да нашых дзён дажылі каля 30 унікальных дрэў. Напрыклад, балотны кіпарыс, радзіма якога – субтрапічныя балоты Фларыды. У Парэччы ён вымахаў на 10 метраў у вышыню.

– Раман Скірмунт пісаў свае кнігі па-польску, у Расійскай Думе выступаў па-руску. А наколькі добра ён валодаў беларускай мовай?

– У 1917 годзе ён выступаў на мітынг у Мінску. Паводле ўспамінаў ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага, Скірмунт прамаўляў па-беларуску добра, але трохі з палескім акцэнтам (замест што казаў ічо). Гадлеўскі зазначаў, што «прамова Скірмунта была высокапатрыятычнай з беларускага пункту гледжання і выклікала ў прысутных буру воплескаў». У архівах я знайшоў яго заявы, адрасаваныя старшыні Рады БНР Язэпу Лёсіку, напісаныя па-беларуску. І дэкларацыя ўрада, які фарміраваў Раман Скірмунт у 1918-м, была на беларускай мове. Пісаў ён па-беларуску і для газеты «Вольная Беларусь», якую рэдагаваў Язэп Лёсік. Дарэчы, у згаданай дэкларацыі недвухсэнсоўна гаворыцца: «Урадовай мовай Беларускай Дзяржавы мусяць быць мова беларуская».

– І ўсё ж у беларускай патрыятычнасці Скірмунта сёй-той сумняваўся.

– Ён мусяў апраўдвацца. У 1917 годзе пісаў у адным з лістоў: «Я сам ураджэнец Беларускага Палесся, мае продкі да XVII стагоддзя карысталіся беларускай мовай як дамашняй. Я заўсёды быў і буду горача адданы сваёй радзіме і свайму народу. Іх месцазнаходжанне не за Нёманам і Бугам, не на Волзе, а тут, у Беларусі».

– Аднак жа «палескі акцэнт» і раней даваў пра сябе знаць. Пра гэта мала хто ведае, але ў 1907 годзе выйшаў буквар на паляшчэцкай гаворцы, і таксама з удзелам Скірмунта. Ці бачылі вы той буквар?

– Бачыў. Ці не адзіны асобнік таго буквара (арыгінальная назва – «Русынскы лямэнтэр») зберагаецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Пецярбургу. Мне зрабілі копію. Ён з'явіўся на свет дзякуючы тром чалавекам – Канстанціну Юрэнту, Раману Скірмунту і Юзэфу Кужанецкай. Той лямантар я лічу яшчэ адной спробай супрацьстаяць русіфікацыі. Калі Юзэфа Кужанецкага ў 1914 годзе памерла (пахавана ў

Пінску), Скірмунт напісаў некралог, у якім прыпісаў аўтарства буквара выключна ёй. Але я ўпэўнены, што адзін чалавек не мог такое выданне падрыхтаваць. Да таго ж Скірмунт ствараў слоўнік палескай гаворкі. Думаю, што ў палескага буквара было ўсё ж тры аўтары.

– Мне згадваецца, як на пачатку 1990-х сёй-той, адштурхоўваючыся ад таго буквара, спрабаваў рабіць вялікую палітыку. Мэтаў было ледзь не аддзяленне Палесся ад Беларусі. Аб'ехаўшы і пінскае, і рэчыцкае Палессе, вы зразумелі, што гэта за з'ява – палешукі?

– Паляшукі за гэта да мяне застаецца загадкай. Два гады мы ездзілі ўздоўж Прыпяці, і я так і не пабачыў палешукоў. Людзі там гавораць па-беларуску, па-руску, на траянцы. Потым мне светлай памяці мовазнавец Фёдар Клімчук растлумачыў, што палешукі з чужымі людзьмі саромеюцца размаўляць на сваёй гаворцы. Палессе – яно нейкае няўлоўнае. Помню, прыязджаем у экспедыцыю, размаўляем з людзьмі, пытаемся пра Палессе. А нам гавораць, што Палессе не тут, а за рэчкай. Мы едем за рэчку – там кажучы, што Палессе за лесам. **Удзем за лес – і там няма Палесся...**

Урэшце прыехалі ў Глінішчы, на радзіму Івана Мележа. І там людзі не прызнаваліся, што яны палешукі. Мы здзівіліся: як так, Мележ жыве ў вашай вёсцы, напісаў пра вас «Палескую хроніку»! Прыціснулі глінішчанцаў, і яны прызналіся, што жывуць на Палессі. Але тут жа на пытанне, ці ёсць у вёсцы палешукі, катэгарычна адказалі: няма і ніколі не было...

– У 1918 годзе фактычна існавалі два ўрады БНР – Язэпа Варонкі і Рамана Скірмунта. Гэту сітуацыю называлі «двоеўраджзем». Хто быў зацікаўлены ў расколе тагачасных беларускіх палітычных сіл?

– Ад таго «двоеўрадждзя» была каласальная шкода, яно моцна дыскрэдытавала беларускі рух. Расшэне Рады БНР аб фарміраванні кааліцыйнага ўрада Рамана Скірмунта з'явілася, бо ўрад Варонкі перажываў моцны фінансавы крызіс. Рада спадзявалася, што актыўная дзейнасць Скірмунта паспрыяе таксама наладзіць лепшыя стасункі з немцамі, якія ў 1918 годзе акупавалі значную частку Беларусі. Праўда, калі прадстаўнік нямецкага камандавання маёр Вульфэн прыняў беларуска-польскую дэлегацыю, у склад якой уваходзіў і Скірмунт, то прызнаў іх намеры разганяць Беларускаю Раду. І 25 лютага немцы прымуслі беларускі ўрад пакінуць Дом губернатара, канфіскавалі базны і знялі з гмаху бел-чырвона-белы

сцяг.

– Але Скірмунт усё ж бярэцца фарміраваць свой урад?

– Ён яго фактычна сфарміраваў. Але ў гэты час Язэп Варонка атрымаў вялікія грошы – 150.000 рублёў прыйшлі з Украіны, украінцы разлічыліся за беларускую драўніну. З іншага боку, немцам, якія Скірмунта добра ведалі, не спадабалася, што можа паўстаць моцны беларускі ўрад, які стане прыкметнай сілай на міжнароднай арэне. Бо немцы хоць і разыгрывалі беларускую карту, ніколі сур'езна не думалі пра незалежнасць Беларусі. Для немцаў галоўным быў нейтралітэт Расіі. Таму яны зрабілі ўсё, каб беларускімі ж рукамі знішчыць урад Скірмунта. У выніку Язэп Варонка не перадаў яму ні пячатку, ні паўнамоцтва, заявіўшы, што Скірмунт – гэта дзяржаўны пераварот у Радзе БНР. Канфлікт быў страшны і непрыемны, ён паказаў слабасць і разрозненасць беларусаў. Думаецца, немцы ўмела выкарысталі амбіцыі палітыка Язэпа Варонкі і зрабілі ўсё, каб беларускі рух пасварыць і раскалоць. Сфарміраваны Скірмунтам урад так і не пачаў дзейнічаць.

– Ведаю, што вы паспелі запісаць успаміны людзей, якія памяталі Скірмунта. Якім ён застаўся ў людской памяці?

– Калі я ў 1999 годзе ўпершыню прыехаў у Парэчча, то здзівіўся, наколькі «добры пан» і «наш Скірмунт» прысутнічаў у памяці вяскоўцаў. Вось як, напрыклад, згадала яго Вольга Хвясюк (1933 год нараджэння): «Такіх паныв, як наш пан, то нігдзе, нават у Пінску, не было. Очэнь-очэнь буў добры». А на дзесяць гадоў старэйшая Ульяна Мельнік успамінала: «Добрыны пан наш був, добрыны! Як ён людзей шановаў! У кого не было, тому поля па кавалку даваў, то жыта дасць, у кога браку». І такіх характарыстык я мог бы прывесці дзясяткі.

– А на чым ездзіў «дабрэнны пан»?

– У Скірмунта быў спачатку «б'юк», потым «дождж». Я яшчэ застаў шафёра Мікалая Куцко, які яго вазіў. Звычайна ў Моладава ці ў Пінск, дзе пан перасядаў на цягнік. Шафёр, дарэчы, атрымліваў найбольшы заробак у маёнтку – 100 злотых у месяц. Апрача таго, Скірмунт забяспечваў яго кватэрай, харчаваннем, вопраткай і нарэшце выдзеліў 8 гектараў зямлі.

– З выгляду відны мужчына, багаты гаспадар, чаму Скірмунт так і не завёў сямі?

– Жыхары Парэчча тлумачылі гэта нежаданнем Скірмунта дзяліць маёнтак. Пэўнага адказу на гэта пытанне ў мяне няма. А вось каханне,

відаць, усё ж яго не абмінула. Вельмі асяродна вяскоўцы расказвалі пра ўдаву Кацярыну Цярэшка, пра іх «засакрэчаную любоў». Яе муж быў фурманам у маёнтку, аднойчы яго панеслі коні, і ён забіўся. Паводле ўспамінаў сваякоў, ён не мог мець дзяцей. А ў Кацярыны іх было чацвёрка – Аляксей, Уладзімір, Пятро і Раман... У вёсцы іх па-вулічнаму называлі Скірмантавымі. Той жа Мікалай Куцко на пытанне, чаму ён лічыць іх дзецьмі пана, адказаў: «Падобныя, як партрэты». І дадаў: «Як сцягне, Цярэшка хустку на галаву і сама бяжыць да яго».

– Дзейнасць у структуры БНР, прадпрыемствы ў Парэччы, вялікія абшары зямлі ва ўласнасці – усё гэта выглядала недаравальным грахам у вачах савецкай улады, якая прыйшла на Піншчыну ў 1939-м. Няўжо Скірмунт быў такі наіўны і лічыў, што яго пакінуць у спакоі? Чаму ён застаўся на радзіме?

– Усё адбылося вельмі хутка. 17 верасня Чырвоная Армія перайшла мяжу, 18-га Скірмунт выехаў у Пінск, 20-га там яго былі савецкія вайскоўцы. Скірмунта адразу арыштавалі, суткі ён прабыў у турме. Спісалі ўсе дадзеныя і выпусцілі. Нейкі час ён жыве ў Пінску, потым вярнуўся ў Парэчча. У тыя часы на Палессі адбываліся жудасныя рэчы, сяляне забівалі памешчыкаў, да гэтага іх падштурхоўвала новая ўлада. Але часам сяляне баранілі сваіх панюў. І Скірмунт, відаць, на гэта спадзяваўся, у яго заўжды былі добрыя адносіны з вёскай. Ён вярнуўся ў Парэчча, дзе ўжо сядзеў камісар Марозаў. І аказалася, што вярнуўся на смерць.

– Раней паўсюль пісалі, што з «памешчыкам-прыгняталінікам» Скірмантам расправіліся мясцовыя сяляне. А як было насамерэч?

– Я ўпэўнены, што забойства Скірмунта 7 кастрычніка 1939 года было здзейснена па загадзе ўлады. Па-першае, гэта рабіў мясцовы сялянскі камітэт, а не нейкія там бандыты з лесу. Ёсць канкрэтныя імёны. Галоўны забойца – Сільвестр Лукашык (мянушка *Соловей*). У Парэччы знаходзіўся камісар (нават некалькі), стаяла вайсковая частка. Нічога сур'езнага не магло адбыцца без дазволу і загаду ўлады. Камісар Марозаў паведаміў сваякам Скірмунта, што яго павязуць у Пінск на допыт. Не магло ж сяляне парушыць загад і забіць пана па ўласнай ініцыятыве ў лесе каля Парэчча. Вяскоўцы прыгадвалі, што перад смерцю Лукашык прапанаваў Скірманту павярнуцца, той адмовіўся: «Я ад людзей ніколі не адварочваўся, кожнаму, хто прасіў, помач даваў». Лукашык стрэліў у твар. Пазней жаліўся перад аднавяскоўцамі, што забіты пан яму ў вачах стаіць...

– На месцы пахавання Рамана Скірмунта сёння стаяць два крыжы – з надпісамі па-беларуску і па-польску. Дакладнае месцазнаходжанне магілы невядомае?

– Можна было б правесці экскурсію і знайсці магілу. Але тут цэлы шэраг пытанняў паўстае. Галоўнае з іх – ці патрэбна сучаснай Беларусі магіла Скірмунта? Думаецца, лепш тое месца пакуль не кранаць. Да таго ж там пахавана і забітая партызанамі ў 1942 годзе Алена Скірмунт – яго сястра. Дзіўна, вядома ж, калі прыязджаеш і бачыш два разнамоўныя крыжы, як быццам там два розныя Раманы Скірмунты ляжаць. Гэта паказвае, наколькі разышлася гісторыя Польшчы і Беларусі ў XX стагоддзі. Каб там усё выглядала па-людску, павінен усё ж стаяць адзін крыж, хай сабе і з надпісамі на розных мовах. Думаю, калісьці так і будзе.

Міхась СКОБЛА.